

24 november 2025

Van filosofische beproefbaarheid wordt niemand gelukkiger, leeft niemand langer, is geen verbetering van de kwaliteit van leven te verwachten. (pag. 107)

MAARTEN VAN HOUTE | De in 2024 overleden filosoof Th.C.W. Oudemans vindt er in zijn laatste, postuum uitgegeven boek geen doekjes om: filosofie is niet, zoals Plato en Aristoteles en veel anderen beweren, de meest bevredigende en waardevolle bezigheid voor de mens. Integendeel, de meeste mensen zullen nooit aan echte filosofie doen en desondanks (of juist daardoor) domweg gelukkig zijn. De term ‘echte filosofie’ is hier een Oudemansiaanse technische term: geschiedschrijving of kritische bespreking (inclusief recensies) of aandachtige studie van een filosoof, dat is eerder ‘filosofologie’, en dus geen echte filosofie. Er zijn veel filosofologen, en slechts weinig filosofen.

Echte filosofie, stelt Oudemans, bestaat ‘als besef van buitensporigheid, omgewend raken vanuit de bestaande wereld naar iets onbekends en een daarbij wellicht horende naam, en het besef dat de menselijke identiteit daarbij niet hetzelfde kan blijven.’ (pag. 95) Mijn poging tot duiding hiervan: echte filosofen zijn eenlingen die een plotseling inzicht hebben (wat Oudemans een ‘empirische ervaring’ noemt) dat zij niet langer kunnen vasthouden aan (en dus ‘buitensporig’ worden t.o.v.) het heersende beeld of paradigma van de realiteit en de plaats van de mens daarin, anders gezegd de heersende ‘betekeniswereld’.

Oudemans ziet de Ionische natuurfilosoof Heraclitus van Efeze als prominent voorbeeld daarvan: een denker die zich ziet als eenling te midden van onwetenden, maar tegelijkertijd onderdeel is van een kritische denkbeweging (waartoe o.a. ook Anaximander en Xenophanes behoren) die het tot dan toe heersende mythisch-religieuze wereldbeeld verwerpt. In deze in de orale traditie telkens bevestigde ‘verweven kosmos’ domineren goddelijke machten en is de mens een relatief kleine speler die slechts zeer beperkt begrip heeft van de vaak beangstigende wereld waarin hij leeft. Niettemin is hij *deel* van die wereld en daardoor in staat de heersende machten, bijvoorbeeld door offers en andere rituelen, te beïnvloeden en zo het eigen leven enigszins in de hand te nemen.

Dit ‘verweven conglomeraat’ verwerpt Heraclitus geheel, door zijn ‘ervaring’ (die Oudemans deelt, zie verderop) dat de kosmos niets is dan een disharmonisch en voortdurend willekeurig veranderend spel van energetische krachten, waarin de mens geen houvast heeft, zelfs niet als speelbal van de goden. Tegelijkertijd echter probeert Heraclitus die ervaring te ‘begraven’ door de introductie van het begrip *logos*: kort samengevat stelt Oudemans dat hij met dit betekenisrijke begrip (o.a. ‘uitleg’, ‘spraak’, ‘rede’) de millennialange filosofische traditie instigeerde die een parallel stelt tussen hoe de wereld *is* en hoe wij mensen die wereld *begrijpen*, m.a.w. die probeert om de wereld voor ons bevattelijk en overzichtelijk, d.w.z. *rationeel* te maken.

Die zogenaamde ‘heerschappij van de overgeleverde logos en ratio’ (pag. 126), die de universaliteit en objectiviteit claimt van kennis, methoden, processen en waarden (zoals humanisme en universele mensenrechten) loopt volgens Oudemans echter op z’n einde, en wel door bepaalde wetenschappelijke ontwikkelingen. Zo toont het darwinisme aan dat er geen vaste en natuurlijke soorten zijn (en dus ook niet de mens als rationeel wezen) en dat het geheel van zich voortdurend ontwikkelend leven doelloos is; de thermodynamica (een stokpaard van Oudemans) schetst op haar beurt de wereld als fundamenteel niet bestaande uit vastomlijnde substanties met karakteristieke eigenschappen, maar als niets dan ‘zich voortdurend vergrotende en gecompliceerde energiestromen’ (pag. 149) waarin ook het hele idee van de mens als onafhankelijk interpreet van een objectief gegeven wereld een illusie blijkt. De uitgebreide aandacht voor deze niet bepaald nieuwe theorieën hangt, zo vermoed ik, samen met Oudemans’ opvatting dat de meeste mensen het rationeel-universalistische wereldbeeld nog steeds aanhangen, terwijl een filosoof als hijzelf dat al als ‘onleefbaar’ beschouwt – en moet beschouwen: d.w.z. het gaat hier om de ‘empirische ervaring’, en dus niet een optioneel oordeel, dat deze betekeniswereld van logos en ratio betekenisloos is geworden. In het laatste hoofdstuk bespreekt Oudemans hoe het denken van Heraclitus relevantie kan hebben voor deze tijd, waarin de inherent dynamische en tegenstrijdige aard van de realiteit, die dus in alle opzichten ‘verre van evenwichtig’ is, weer te ervaren is voor wie daarvoor, zoals hijzelf, open staat.

Het moge duidelijk zijn dat dit boek in veel opzichten een uitdaging is voor de lezer: de bezorgers ervan waarschuwen de lezer al dat dit een ‘esoterisch’ werk is, bedoeld voor *insiders* van Oudemans’ denken. Voor wie dat niet is noem ik hier twee aandachtspunten of waarschuwingen. Ten eerste: wat andere denkers betreft, en zijn eigen eerder geformuleerde ideeën, komt Oudemans de lezer bepaald niet tegemoet. Descartes, Leibniz, Gadamer, Heidegger e.a. worden vaak aangehaald, maar zonder veel introductie of toelichting. Ten tweede: Oudemans behandelt ook Heraclitus niet vanuit historisch oogpunt, maar *binnen* zijn eigen ideeën over wat echte filosofie is. Op de interpretatie van een aantal van diens fragmenten, en Oudemans’ schets van hoe het kritische denken van Heraclitus en andere natuurfilosofen zich onderscheidde van het ‘verweven conglomeraat’, is dan ook zeker kritiek te leveren.* Maar wie dat doet, zou Oudemans wellicht zeggen, is geen filosoof maar filosofoloog.

*) De beste kennismaking met Heraclitus vanuit filosofiehistorisch oogpunt is nog steeds: Jaap Mansfeld, Aldus sprak Heraclitus (Groningen 2006). Deze uitgave (evenals de paperback van 2012) is een herziene en uitgebreide vertaling van en commentaar op de fragmenten, maar mist de Griekse teksten die in Mansfelds oorspronkelijke vertaling (1979/1987) wel afgedrukt waren.

Maarten van Houte is universitair docent bij het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht. Deze recensie verscheen ook op papier in *Hermeneus* 97.4.